

Fővárosunk háztartásáról.

A főváros gazdálkodásának történetét nem szükséges kutatnunk: az már meg van írva; hivatalos toll irta meg: olvashatjuk a tanács pénzügyi és gazdasági ügyosztályának újabbi budgetjelentéseiben, legkimerítőbben abban a jelentésében, melylyel az 1902. év költségvetési előirányzatát bemutatta.

Közlöm e történet főmozzanatait.

A körülmények — mondja az ügyosztály — »melyek pénzügyi bajaink kútforrását képezik« a következők:

1. »Ama kor« — a fejlődés korszakának — »lelkesedése és a jövőbe vetett bizalma«.

2. »Oly vidékek érdekeltségének« igényei, »a melyek ritka lakottsága, kezdetleges viszonyai« ily igényekre jogot nem adtak. Ezekről az igényekről utóbb külön beszélek.

3. A főváros »nagy sikereket, nagy eredményeket követelt a nélkül, hogy a közszolgáltatások emelésével a szükséges anyagi eszközöket megadta volna«.

4. »A székesfőváros hatóságának az a végzetes tévedése, hogy a nagyobb arányú improductiv munkákat következetesen a kölcsönpénzek terhére utalta«... »rendes budgetjét a kölcsönpénzek segítségével tehermentesítette«. Ezek szárazon azt jelentik, hogy a főváros azt, mit rendes bevételeiből kellett volna fődöznie, adósságsinálás útján fedezte.

Ezt az eljárást megvilágítandó, a szakosztály a következő részteket közli: »Már az iskolaépítéseknek a kölcsönpénzekből való fődözését sem helyeselhetjük, mert ez a szükséglet egy életerős, fejlődő municipiumban nem időnként elvétve, hanem állandóan, még pedig folyton növekedő arányban jelentkezik«... »De az iskolaépítéseken kívül a székesfőváros hatósága még oly közműveket is a kölcsönpénzek terhére utalt, a melyeknek főnállása a kölcsön törlesztésének 50 évi tartamával semmi arányban sem áll (mint a minők a kövezések) utóbb pedig már kivétel nélkül mindent, a mire rendes fődözetet kijelölni nem lehetett«... »Ez a gyakorlat nem mai keletű,

csupán csak az 1890. évi 25 millió forintos kölcsönre hivatkozunk, a melyből az 1892. évi kolerajárvány ellen végrehajtott óvintézkedések 1,222.208 korona korona költségét fődöztük; templom-építésekre és berendezésekre, a kórházi forgalmi alapok létesítésére is ebből a forrásból meritettünk« . . . »Az 1896. évben fölvelt 100 millió koronás kölcsönnek már a programjában is a nem jövedelmező beruházások voltak túlsúlyban. De a fölhasználás messze túlhaladta még a programot is. Ma már 12,870.735 koronára rugnak azok az összegek, a melyeket kamat nélkül vett előleg czímén a kölcsönpénzekről elvontunk a nélkül, hogy megtérítésük iránt intézkedtünk volna, Ez az eljárás tehát már oly mérveket öltött, hogy valósággal megakasztja a kölcsönprogram végrehajtását«.

Az ilyen eljárás kell, hogy a legrobusztusabb háztartást is tönkre tegye. Nincs kétség, hogy ez az eljárás a főváros pénzügyi megzavarásának legfőbb és legközvetlenebb oka.

A kik pedig így cselekedtek, azoknak túlnyomó része nyugodtan, jóhiszeműleg, sőt jókedvvel, mintegy missiót teljesítve, cselekedett, mert hívők voltak: hittek Budapestnek »páratlan«, »bámulatos«, »rohamos«, »hihetetlen« fejlődésében. Ezek az olcsó szavak, melyek minden alkalommal fölhangzottak, minden érvet pótoltak és agyonütöttek, dogmává váltak, melyben kételkedni városárulás volt. Mintha csak külön természet-törvények védelme állott volna a mi fővárosunk. Azért arra, hogy minden rohamos fejlődésnek, még ha az nem is mesterkél, mint volt a mienk, valamikor önmagától, a természet rendjénél fogva, meg kell állani, másszóval, minden fejlődésnek amaz ismert hullámszerű mozgására, senki sem gondolt.

5. E mellett fővárosunk »lemondott új bevételi források nyitására ott is, a hol az állam (az italmérési jog) vagy magánosok (közuti vasutak és világítási üzemek) kincsesbányára akadtak; sőt utóbb még nyereségnek tekinthette az abban való részesedést«.

Ezt a Juvenal-szerű megjegyzését a következőképpen illusztrálja az ügyosztály.

A főváros »az italmérési adók hozadékát nem volt képes 600.000 koronán felül emelni, és a mikor az állam megváltotta, a fővárosnak átengedett 40% részeltetés fölért a 600.000 korona másfélszeresével.« »A közuti vasutak, világítási üzemek, magántársulatok kezébe kerültek« — mondja a jelentés nyomatékosan, de további commentár nélkül. »Ügyszólván egyedüli üzemének, a vízvezetéknek megfelelő jövedelmezőségét sem teszi lehetővé.«

Tehát »a főváros előtt bezárultak azok a jövedelmi források, a melyek a Nyugat nagy városait megkímélik attól, hogy direct adózással nagyobb mértékben kelljen polgáraikat megterhelniök.«

6. A főváros »1890-ben 25 millió forintos és 1896-ban 100 millió

koronás kölcsönt vett föl a nélkül, hogy a tőke és kamattörlesztés czímén a fővárosra háramló többletkiadások fődözete iránt intézkedett volna.«

7. Végre felsorolja az ügyosztály a főváros háztartásának romlását előidézte okok között azt is, hogy az állami közigazgatás közvetítése czímen viselt terhek aránytalanul súlyosak és hogy a kormány a főváros érdekeit nem támogatja. Ezek tekintetében hivatkozik a 30-as bizottságnak, illetve a közgyűlésnek 1901. április 17-én a miniszterelnök úrhoz intézett feliratára.

Hogy a pénz- és gazdasági ügyeknek ily módon történt ellátása mellett a zavarok és a megrekedés előbb nem következtek be, az »váratlan új jövedelmeknek« volt köszönhető. Ilyen váratlan jövedelmeket nyújtottak: az italmérési jog megváltása fejében kapott 11,564.300 korona tőkének évi 560.000 korona kamatjövedelme, az italmérési jog hozamában való 40% részesedés, és a kölcsönconverzióknál elért kamatmegtakarítások.

Azonban bekövetkezett a reactio arra az »egészségtelen processusra«, melyet euphemistice a főváros »páratlan«, »bámulatos«, »rohamos« fejlődésének elneveztek. E reactio lökésének a főváros korhadtt háztartása nem volt képes ellentállani.

E tekintetben az ügyosztály ezeket mondja:

»Az állami adókedvezésekkel« (melyek rendszere elhibázott) »és az egymással versenyző építőkölsönökkel mesterségesen előmozdított rohamos építőtevékenység oly munkástömegeket terelt Budapestre, a melyek a lakosság számát nagy arányban fölszöktették. Ez csak fokozta a lakásszükségletet és újabb táplálékot adott az amúgy sem egészséges processusnak.« A bekövetkezett és az épp e miatt hamarabb és élesebb módon beállott reactionnak következményei pedig, nevezetesen: az üres lakások számának nagyban való növekedése, az építőiparnak és a vele kapcsolatos iparágak fenakadása, a munka nélkül maradt elemek eltávoztása, a magánvagyonnak »viszonyainkhoz mért nagyarányú devalvatioja« — »és az a bizalmatlanság, mely minden újabb vállalkozásban már a bukást látja«: mindezen, egyenként is nagyhorderejű következmények, öregbítették a mesterségesen hajszává tett építkezéssel kapcsolatos bajokat.

Most a főváros háztartásának kerekai teljesen megállottak.

Az ügyosztály ezek után jelenti, hogy az 1902. év deficitje, még pedig a szükséges közmunkáknak minimalis, helyesebben elégtelen előirányzása mellett, 2⁸/₁₀ millió korona.

Egyes, nem hivatalos körök a deficitet, helyes előirányzás mellett, 4—5 millió koronára teszik.

Abban, hogy a deficit növekedő, mindnyájan megegyezők.

Ez a gazdálkodási rendszer — ha ugyanis rendszernek mond-

ható — fönnáll a mai napig. Nevezetesen »a kölcsönpénzek felhasználása minden változás nélkül folyik tovább, úgy miként eddig«.

Ez fővárosunk gazdálkodásának hivatalosan megállapított siralmas története.

Ha megfontoljuk azt, hogy fővárosunknak van magistratusa, melynek tagjai általában képzeteknek, gyakoroltaknak és kötelességtudóknak mondhatók; hogy van 400 bizottsági tagja, a kiknek sorai-
ban a főváros intelligentiája elég nagy számban, közöttük nem egy országos nevű férfi foglal helyet; és hogy a fővárosi törvényhatóság a belügyminister felügyelete és ellenőrzése alatt áll: csodálkoznunk kell a fővárosi ügy- és pénzkezelés szomorú történetén és önkénytelenül is felvetjük azt a kérdést, hogy ezen évtizedek óta nyilvánuló Abderaszerű állapotoknak ugyan mi lehet az okozója?

A nagy közönség hamar végez ezzel a kérdéssel; corruptióról beszél és ennek bélyegét hajlandó a fővárosra sütni. Azonban a corruptio — ha ugyanis van ilyen. — egymagában nem képes ilyen nagy bajokat felidézni azért, mert a corruptio, melynek ily mérvűek lehetnének a következményei, mint szertelen és a legvastagabb közönyt is fölkorbácsoló, önmagát teszi lehetetlenné. És bátran merem mondani azt is, hogy a fővárosi közéletnek erkölcei nem sülyedtek le erre a színvonalra. Több forrása van a bajnak; én azonban e helyen csak azzal az okkal akarok foglalkozni, a melyben én, és velem együtt mások is, a fővárosi administratio és háztartás zavaros állapotainak főokát látjuk.

Ez: az annyiszor fölpanaszolt rendszeretlenség, az egységes gondolkozás hiánya, az ötletszerűség. Ha pedig ismét ennek a defectusnak keressük az okát, igen sokan vagyunk megegyezők abban, hogy ennek a nyavalyának oka a főváros hivatalos és nem hivatalos szervezete.

Lássuk ezeket a szervezeteket és azoknak kölcsönös egymásra hatásait.

Nagyjából azt lehet mondani, hogy a fővárosi törvényhatóságnak bizottsági tagjai közvetlenül adminisztrálnak; azaz 400 boldog boldogtalan, jórészt alkalmilag megjelenő ember zsibongó közgyűléseken kisebb-nagyobb számban összeverődne, intézi el a fővárosnak majd minden ügyeit. Az ilyen rendszer és nevezetesen az ilyen vagyon-administratio nyilván képtelenség. Ily módon talán kis községeket lehet adminisztrálni, hol az ügyek száma csekély, természetük egyszerű, hol kevesen vannak a kik beleszólhatnak és ezek mindegyike legközvetlenebbül, tehát alaposan ismeri a tárgyalandó ügyeket.

Egy 600.000-nél több lakost magában foglaló, 50 milliós kiadási bugettel operáló, a cultura első sorában jární erőlködő városnak, mely egyszersmind egy nagy országnak a fővárosa is, tenger az ügye, termé-

szetük complicált és kényes, alapos ismeretük csak tanulmány útján szereshető meg, de akárhánya előismereteket, bizonyos képzettséget is megkövetelő. Föltehető-e, elvárható-e, hogy 400 ember vagy csak 200 is, vagy akár csak 100, vegyen és vehessen magának annyi időt, áldozzon és áldozhasson annyi fáradságot, mint a mennyi szükséges, hogy mindazokat az ügyeket úgy ismerje a mint azokat, ha jól akarunk administrálni, ismernie kell és egyszersmind tisztában legyen magával azon még sokkal kényesebb kérdés felett is, hogy az egyes ügyek miképpen, milyen egymásutánban helyeztessenek el a főváros pénzügyi keretében?

Ilyet elvárni, ilyet követelni, teljes lehetetlenség és a tapasztalat igazolja is, hogy azon százaknak tanulmányai és nótái, kik az ügyek felett szavazatukkal döntenek, legalább is hiányosak, felületesek. Nevezetesen az az igen fontos kérdés, hogy a mindenkor felforgó ügy miképpen harmonizál a budgettel, a főváros pénzerejével, a közgyűlés legtöbb tagja előtt mindig többé-kevésbé ködös, rendszerint consideratióba sem vett kérdés marad. És most bekövetkezik az, a minek ily körülmények között szükségképpen be kell következni.

Az ügyeket azok ismerik, ismerik jól, a kik azok közül valamilyen érdekelve vannak, kik nem egyszer maguk hozták azokat napirendre. Ezek tehát érdekcsoportok,*) állandók vagy alkalmiak, nyilván nem classicus, nem mintaszerű administratorok. Ezek, jobb információi, de még inkább az érdek adta nagyobb erélyük és szervezkedésük erejénél fogva könnyű szerrel befolyásolják vagy leverik az indifferens és többékevésbé tájékozatlan tömeget.

A városi ügyek nagy része és leginkább azok, melyek finánciális horderővel bírnak, ilyképen nem nyugodt, tárgyilagos és szakszerű tanácskozás és capacitatio, hanem dominatio útján nyernek elintézt.

És ha a dominatio még állandó volna és személyes jelleget öltene, vagyis olyan volna, mint a minő az országgyűlésen a ministerek, vagy éppen az uralkodó párt vezérének dominatiója. Ez esetben az administratio a vezérlő szereppel járó felelősségben bizo-

*) A fővárosi közélet erkölceit illetőleg fentebben tett kijelentésemből önként következik, hogy »érdekcsoport« alatt nem kell oly szervezetet érteni, mely egy vagy pár ember magán és anyagi érdekeinek szolgál; olyat, a melynek célja például az, hogy valakinek háza előtt sétateret létesítsen a város, vagy hogy utczáit egy bizonyos bányából való kövel burkoltassa stb. Ily érdekcsoportok alig, legfeljebb lappangva léteznek, mindenesetre nem számottevők. Az ilyen érdekcsoportok uralma panamismust, corruptiót jelentene. Itt »érdekcsoportról« beszélünk abban az értelemben, hogy vannak és támadnak csoportok, melyeket nem az összvárosnak, Budapestnek mint egésznek érdeke — az igazi közérdek — hanem kerületüknek, vagy kerületük valamely favorizált régiójának, vagy kerületük uralkodó szervezetének külön érdekei vezérelnék első sorban. Physiologiájukat egyébként a továbbiak során még jobban megismerjük.

nyos garantiát nyerne: az administratio jó vagy rossz eredménye a vezér személyes ügyévé vállanék, a kinek majd lenne gondja rá, hogy a rossz eredmény ne compromitolja, meg ne buktassa őt.

Azonban a fővárosi közélet tényleges szervezete nem engedi meg azt, hogy a parlamentihez hasonló dominatio fejlődhesse, dacára annak, hogy az arra pályázókban nem volna hiány. Nem fejlődhetik ilyen dominatio több okból. Mindenekelőtt nem lehetséges, hogy a fővárosi bizottságnak egyik tagja, miként a parlamenti majoritás vezére, kezébe kaphassa az executivát, a kormánybotot, a mely nélkül a moralis hatalom uralma a nyers realitásokkal szemben állandó és ellenállhatatlan nem maradhat. De azért sem támadhat vezérférfi, mert a községi élet nem képes állandó majoritásokat megszülni: uralkodópárt nélkül pedig uralkodó vezér sem létezhetik. És miért nem képes a községi élet állandó majoritást, quasi kormánypártot a világra hozni?

Ismét több okból. Így például hiányoznak a községi életben azok a nagy politikai vezéreszmék, melyek a nép lelkét leigázzák és így tömörítő, constituáló erővel bírnak. A községi élet viszonylag lapos és, jórészt ezért is, realisticus. Nem ugyan egészen olyan, mint az üzlet, de távolról sem oly lendületes, mint az országos politikai élet. E kettő között mintegy közepes helyet foglal el.

Azonban az impotentiának van egy concrét localis oka is, mely külön felemlítést érdemel annál fogva, mert az önmagában is sok inconvenientiának a kútforrása. Ez a kerületi nem hivatalos szervezet és ennek praedomináló volta. Van ugyanis a főváros minden kerületében egy állandóan uralkodó szervezet, melynek célja első sorban a városi választásokat irányítani, azután pedig a megválasztott bizottsági tagok útján az u. n. kerületi érdekeknek érvényt szerezni. És tényleg, a fővárosi bizottságba csakis azok jutnak be, kik ezen szervezet kötelékéhez tartoznak, kivételével azon keveseknek, kiket a szervezet óvatosságból vagy diszképen választat meg, de kik mint quasi kegyelemből, mindenesetre nem saját erejükönél fogva megválasztottak, mit sem számitanak.

Ilyképen mindenütt Budapest székes fővárosában a kerületi szervezeteknek és a kerületeknek érdeke a legfontosabb érdekek. Ezen elsőrangú érdekekkel szemben az összváros érdeke mellékérdek: sőt gyakran ennél is kevesebb, mert akárhányszor vadászterületnek tekintik a kerületek az -összvárost, melynek a szűkebb haza — a kerület — érdekében való kiaknázására sietnek: lehetőleg egyedül, de ha erre nem elég erősek, más, hason célra törekvő kerületekkel szövetkezve, majd azonnali osztozkodás mellett, majd alkalmi ellenszolgálat fejében. Ezt teljesen naiv módon teszik: éppen nem érzik, hogy nem helyesen cselekedtek: a közérdek képében látják kerületük, vidékük,

utczájuk külön érdekét és büszkéek a zsákmányra, melylyel szűkebb és legszűkebb hazájukat gazdagítaniok sikerült. Az ilyen actióknak részesei tehát nem erkölcstelen, hanem inkább jó és becsületes, csak-hogy rövidlátó emberek.

És ezek a kerületbeli uralkodó szervezetek és az általuk képviselt kerületi érdekek támogatást nyernek interurbanus, vagyis a főváros összes kerületeit felölelő és állandó jellegű szövetkezés útján is. Ennek a szövetkezésnek van nyílt, legitim célja is. Ilyen például az, hogy a kerületek bizonyos ügyekben, tisztviselő vagy szakbizottsági választásoknál stb. egyöntetűen járjanak el; e mellett azonban másik célja az is, hogy az egyes kerületekben uralkodó szervezeteknek hatalma, fenállása, más velők concurráló szervezetekkel szemben, közös támogatás útján, biztositassék.

Ennek az interurbanus alliance-nek szervei: az u. n. törzsfőnökök collegiuma és a 45-ös bizottság.

Törzsfőnököknek nevezik a kerületi uralkodó szervezeteknek vezéreit, kik időnként, a szükséghez képest összeülnek, tanácskoznak, pactálnak és a távol álló összeség nevében határoznak. A 45-ös bizottság nem hivatalos, de nyíltan, a hatósági auctoritás sanctiója mellett a városházán ülésező szervezet. Feladata nevezetesen a virilista-választásokat irányítani, a mi nem jelent kevesebbet, mint a bizottsági tagok felét kinevezni. A törvény szerint (1872:XXXVI. t.-cz. 26. §-a) ugyanis minden kerületnek minden választója szavaz a főváros összes virilis bizottsági tagjaira. Ha ezt a nagyfontosságú választást szabadjára bocsátának, megeshetnék az, hogy nem azok lennének megválasztva, a kiket a kerületek uralkodó szervezetei akarnak. Ez természetesen meggyengitené vagy éppen megtörné a kerületi hatalom birtokosait. Hogy tehát ez az eset be ne következhessek, a kerületek uralkodó szervezetei, a 45-ös bizottságba küldött delegatusaik útján, decretálják a megválasztandó virilisták névjegyzékét, a mire azután otthonukban, a kerületekben, leszavaztatják hiveiket. Ez a választási módszer ugyan sem nem etetés, sem nem itatás, sem nem anyagi megvesztegetés, de nyilván igen erős befolyásolása a választásnak és a kerületi uralkodó szervezetek hatalmának nagyhatású tényezője. És hogy a kerület uralkodó szervezeteinek individuális érdekét milyen szentnek tekintik a többi kerületeknek uralkodó szervezetei, hogy e tekintetben milyen gyengéd kartársi szellem uralkodik közöttük, arra példa, hogy országpolitikailag a kormánypárthoz tartozó kerületbeli uralkodó szervezetek, szemben politikai párthiveikkel, a politikailag ellenzéki pártokhoz tartozó kerületbeli szervezeteket támogatták azért, mert ezek uralkodó szervezetek voltak s mint ilyenek közelebb állottak hozzájuk. Ezt a pártellenes viselkedést még Bánffynak rideg pártfegyelmi politikája sem volt képes megakadályozni.

Nyilvánvaló dolog, hogy akkor, a mikor a kerületi szervezetnek és a kerületnek individuális érdeke ilyen erős mértékben van előtérbe helyezve, az összvárosra, Budapest városára kiterjedőleg s így a főváros törvényhatósági közgyűlésén székelő, abban gyökerező állandó majoritás sem keletkezhetik. Nem keletkezhetik, de nem is engednék meg, hogy keletkezzék, mert ez a majoritás szükségképpen expropriálná a kerületi uralkodó szervezetek uralmát. Ilyképen a főváros inkább egy állami foederatiónak, mint egy egységes államnak ölti képét. Község ugyan, de több apró és erősebb szervezetű községnek mechanicus összetétele. Lényegében tört tükör. Mondhatjuk ugyan egy testnek is, de oly monstrozusnak, melynek nem egy, a központban, a törvényhatósági közgyűlésben, hanem szórványosan, a kerületekben székelő több lelke van. Ismerünk ugyan ilyen élő organismusokat a zoológiában is. Ezek a legalsóbb organismusok, a melyeknél az életnek motorai nem egy központi szervben, az agyban vannak összefoglalva, hanem u. n. ideggócokban, ganglionokban vannak szétszétva. Azért is a viszony a törvényhatósági bizottság egyes tagjai és a főváros között nem az, a mi fennforog országgyűlésünk egyes tagjai és az állam között, hanem hasonló ahhoz a viszonyhoz, mely az osztrák állam és a Reichsrathnak az egyes osztrák korona országainak dominátiója alatt választott tagjai között létezik. És valamiképen a Lajtán túl nem fejlődhetik állandó majoritás és domináló vezérférfiu, azonképen a budapesti törvényhatóság kebelében sem. A következmény ott a rossz politika, itt a rossz administráció.

Ezt a hiányzó egységet a gondolkozásban és cselekvésben *) a fővárosi tanács sem képes pótolni, mert a tanács a törvénynek szavai szerint is (1872 : 36. t. cz. 77. §.), de még inkább a gyakorlatban merő végrehajtó közeg: kar, láb, de nem agy. Igaz, ha a tanács igen nagy morális erőt fejtene ki, az ily módon szerzett autoritásánál fogva dominatiót gyakorolhatna a képviselő-testület felett. Ámde ezt a hatalmat csak erős küzdelmek, gyűlölkedések és kellemetlenségek árán szerezhethné meg magának. Követelhetjük-e, hogy férfiak, kiknek munkaerejét hivatalos teendőik absorbeálják, kik ideiglenesen megválasztott, de a hivataluk adta kenyérre állandóan utalt tisztviselők,

*) Hogy az egységes gondolkozás és cselekvés elemei mennyire hiányoznak az előadott körülményeknél fogva a fővárosi törvényhatóságban, ennek szinte mulattató példáját szolgáltatja a f. évi febr. 26-iki közgyűlése. A belügyminister keményen leírt a fővárosra. Szavaiban a közgyűlés túlnyomó része nagy sérelmet látott, minek folytán elvetette a tanácsnak azt a javaslatát, miszerint a közgyűlés vegye tudomásul a ministeri leiratot. Mégis mi történt? Abban a kérdésben, hogy milyen módon reagáljon a sértett törvényhatóság, nem volt képes majoritást szülni a közgyűlés: sőt a retorsio dolgában létrejött minoritások még kisebbek voltak, mint a tanács javaslata mellett megnyilatkozott minoritás. Így functionál a közgyűlés oly ügyekben is, melyek tagjait legközvetlenebbül érintik.

ilyen harczba, mely esetleg vereségükkel is végződhetik, belemenjenek? Végre a vezetés, *vocatio, ambitio*, tehát individualis tulajdonság és a vele járó felelősség is olyas valami, a mit a legtöbben teherképpen éreznek és inkább elkerülnék. Azért az a szerep, melyet a fővárosi tanács játszik, a függő és magát alárendelő hivatalnok természetével megegyező. A tanács dolgozik, hallgat vagy legföllebb szeliden figyelmeztet és mosolyogva vagy fejét csóválva megteszi azt, a mit a közgyűléseknek alkalmi majoritásai rapsodice elhatároznak. *)

Végre van beleszólása a belügyministernek is, sőt a törvény épp a főváros háztartásába való beleszólási jogát emeli ki legjobban (1872: X. t.-cz. 92. §.). Azonban a beleszólási, a felügyeleti jog és közvetlen administratio igen különböző dolgok. És ez a különbség abban a mértékben fokozódik, a melyben az administratio complicálódik és terjedelmessé válik. Budapest administratiója oly labyrinthus, hogy annak alapos ellenőrzése egymagában egy külön ministeriumot igényelne.

Azután vegyük még figyelembe azt is, hogy a főváros a törvény szerint autonom, a belügyminister pedig alkotmányos minister. Az autonomia önérzetesen és imponálólág száll szembe a korlátozással, az alkotmányos minister pedig, ha csak nem igen erős individualitás — és voltak gyenge belügyministerek is — lefelé is tekint: félti popularitását, kerüli a lármát, vagy az úgynevezett politikai existenciák *nebulosus phantomja* által vezérelteti magát. És most bekövetkezik az a pactálásszerű ismert processzus, melynek eredménye az, hogy a minister enged, szemet húny. Ilyképen a fővárosi autonomiából *souverainitás* lett, az administratio és a háztartás szempontjából, mint láttuk, *foederativ*, sokszor éppenséggel *anarchicus souverainitással*.

Ha végig gondoljuk mindezeket, azt hiszem, hogy egészen tisztán áll előttünk az, hogy Budapesten a tervezeten mulik minden.

Ebből természetesen első sorban az következik, hogy a fővárosnak szervezetét át kell alakítani és nevezetesen oly módon is, hogy

*) A fővárosi bizottságnak — mondjuk — optimismumát igen jellemzik azok a szavak, melyeket a fővárosnak derék polgármestere a fővárosi pénzügyi bizottságnak 1901. november 16-iki ülésén elmondott. Ezeket mondta: »Ha összehasonlitom a tegnapi vita során tett kijelentéseket a tavalyi budgetvitával, két irányban való haladást kell constataálnom. Először nem hallottam többé azt az állítást, hogy minden jól és rendben van, hogy a főváros gazdag, a budget pedig kitünő, azután minden egyes szónok megengedte azt is, hogy léteznek bajok, hangsúlyozta ezek jelentékeny voltát és kijelentette annak szükségét, hogy azokon segíteni kell, ha csak nem akarjuk azt, hogy a baj végzetes méreteket öltön.« (»Pester Lloyd« 1901. évi 277. sz.)

Ezt a józan felfogást a polgármesternek, és pedig a pénzügyi szakbizottság válogatott kis körében, csak az 1901. év végén, miután a pénzügyi zavarok már évek óta jelentkeztek, volt módjában constataálni!

a kerületbeli nemhivatalos szervezetek — a mellékuralmak — a központi és hivatalos szervezetet meg ne béníthassák, a főuralmat ki ne sajátíthassák. Ez az újjászervezés pedig nemcsak elhalaszthatatlan, mert a főváros bajainak orvoslása további halogatást meg nem tűr, hanem egyszersmind teljesen megérett kérdés is. Tudjuk, hogy a kormány már is foglalkozik az újjászervezéssel, a főváros közönsége és törvényhatósági bizottsági tagjai pedig azt ellenmondás nélkül hangosan sürgetik.

Avval, a fent előadottaknál fogva egyébképpen elég könnyen elintézhető kérdéssel, hogy miképpen történjék az újjászervezés, azonban ezen a helyen nem kívánok foglalkozni. A kérdés, mely engemet itt érdekel, az, hogy vajjon lehetségesek-e olynemű intézkedések, melyek a nervus rerumot, a földolgot: a főváros háztartásának egészséges voltát, legalább nagyjából, biztosítanák, és ha igen, melyek azok?

Ezt a kérdést akárminő új szervezés esetén is szemelőtt tartandó főkérdésnek tekintem; a miért is ezt a kérdést egymagában tárgyalom.

A tapasztalat, a sok évek tapasztalata bebizonyította, hogy a gondnoksági intézmény, szemben a fővárossal, soha célra nem vezetett. Sem a főpolgármesterek, sem a belügyministerek nem voltak képesek a főváros pénzügyeit rendben tartatni. Az okokat fentebb érintettük. A tiszta gondnoksági intézménynek azonfelül a kormányra is kiható káros következményei vannak. Felelőssé teszi a kormányt a városi eredményekért és a mikor ezek kedvezőtlenek, miként a mostaniak, compromittálják a kormányt és csorbitják tekintélyét. Igen erősek a vádak, a melyek e czímen a kormány ellen fölhangzanak. Nem egy törvényhatósági megnyilatkozás mondja discrete és igen sok közgyűlési szónok kimondja kereken, hogy a főváros bűnözött ugyan, de gondnoka, a kormány bűntársa, ment minden, a mi a fővárosban helytelenül történt, a gondnoknak, a kormánynak tudtával és hozzájárulásával történt meg. Ne dobjon tehát a kormány követ a fővárosra. Sőt a vádak még továbbra terjedők. Panaszt emelnek a gondnok ellen, hogy nem egyszer ő volt az, ki nem egy »költséges intézményt« kezdeményezett, megsürgetett és mintegy gondnoki súlyával kierőszakolt és hogy »nem a főváros szándékán és jóakarátán mult, hogy a háztartása rendezésére vonatkozó törekvések a mai napig sincsenek megoldva«. Bizonyos, hogy egy kormányra nézve nem lehet kívánatos olyan helyzet, mely gondnoki vétségeket és visszaéléseket magában foglaló vádemelésekre alkalmat szolgáltat.

Azért a gondnoksági rendszert egészen, vagy legalább részben helyettesíteni kell objectiv, törvényes és ennélfogva nem alterálható,

meg nem hajlítható korlátokkal. Az erre vezető gyakorlati utat rég megmutatta nekünk a kereskedelmi törvény a részvényes társulatokra vonatkozó intézkedéseivel. A részvénytársaságok szervezetek, melyek adminisztrálnak és idegen vagyont kezelnek. Lényegében, mindenesetre a háztartás ügyeiben, ugyanilyen a főváros is. És habár a részvénytársaságok több jogot engednek a részvényeseknek, mint a mennyit a fővárosi szervezet az adófizető polgároknak juttat, a mennyiben a részvényesek közgyűléseken gyakorolhatják az ellenőrzésnek vagy legalább a hivatalos kritikának és a végdöntésnek nagyfentosságú jogait, míg a főváros az adófizetőknek, a választó polgároknak hivatalos ösgyűléseit nem ismeri: mégis szükségesnek tartotta a keresk. törvény bizonyos, az ügyvezetés és vagyonkezelés érdemére, nevezetesen a mérleg felállítására vonatkozólag főszabályokat, vezérelveket felállítani és azok követését érzékeny sanctiók által biztosítani (lásd keresk. törvénynek 199., 218., 219., 220., 221., és 222. §-ait).

Ezt, a gyakorlat során jónak bizonyult irányt kell követnünk a fővárosi vagyonkezelés szervezésénél is. Tétéles törvény által kell kifejezést adnunk azoknak az elveknek, melyeket a dolog természete megkövetel és ezen elveknek megtartását ugyancsak sanctiók által kell biztosítanunk.

Az ilyen — törvény és nem emberek belátására, tetszésére bízott — korlátozás a törvényhatósági autonomiához illőbb is és annak nem derogál sem alakilag — mert az autonomia mindig csak az országos törvény korlátai között foglal helyet, a törvényhatóság nem állam, autonómiaja nem souverainitás, közgyűlése nem parlament — sem nem anyagilag, mert a gondos háztartásnak elvei nem önkényesek, hanem egyenesen a dolog természete által követeltek: tehát tétéles parancs és sanctio nélkül is alkalmazandók.

A háztartásnak a dolog természetéből fakadó, káros következmények nélkül nem alterálható főelvei nyilván a következők:

1. A fővárosi törvényhatóságnak közegei csak abban a mértékben szavazhatnak meg rendes vagy rendkívüli kiadásokat, a milyen mértékben azok a fővárosnak rendes és rendkívüli bevételeiben fődözetet találnak.

2. A rendes és rendkívüli bevételekből évente — 0%-ot előre nem látott, vagy a véletlen okozta kiadások fődözésére kell előirányozni.

3. Az 1. alatti szabálytól eltérőleg a bevételeket meghaladó kiadások megszavazhatók: a) mikor új, vagyis olyan beruházások szüksége merül föl, melyek nem szolgálnak már létezett, de elhasznált vagy megsemmisült beruházások pótlására, a mennyiben ugyanis ezek költségei fődözésére a rendes és rendkívüli bevételek elégtelenek; b) ha egyúttal intézkedés történik, vagy már előbb lett megtéve oly kölcsönösszegnek fölvételére, mely a tervbe vett új beruházás költségeinek fődözésére teljesen elégséges.

4. Kölcsönfölvételt azonban a főváros csak abban az esetben és abban a mértékben határozhat el, a mikor és a mely mértékben a fővárosnak tényleges, és tekintettel a kölcsön tartamára, állandóknak minősíthető bevételei elégségesek a tervezett kölcsön kamatai és törlesztési hányadai fizetésére és pedig a kölcsönidő teljes tartamára.*)

Ennél a számításnál a már meglevő bevételeknek esetleges vagyis csak általánosan vélelmezett emelkedése figyelembe nem vehető. Mikor azonban hasznóhajtó új beruházás forog szóban, az attól állandóan várható tiszta jövedelem minimuma — szakszerű kimutatás alapján — tényleges jövedelemnek tekinthető és a kölcsönfölvételi számtételnél tekintetbe vehető. A mennyiben pedig utólag kiderülne, hogy a beruházás tényleges tiszta jövedelme az előirányzott jövedelemtől lényegesen elmarad, az ezen előirányzatot szerkesztett szakközegek ellen fegyelmi vizsgálat rendelő el és ezek, a mennyiben megállapítatik, hogy nem szakszerűen vagy fölületesen jártak el, vétségükhöz képest megbüntetőndők. Ugyancsak fegyelmi vizsgálat rendelő el az eljáró szakközegek ellen és ezek megfelelő büntetésekkel sújtandók abban az esetben, mikor kiderült, hogy a gyümölcsöző vagy nem gyümölcsöző természetű beruházás tényleges költségei az előirányzott költségeket lényegesen meghaladják.

5. A fölvett kölcsönpénzeket és pedig még ideiglenesen sem szabad más mint arra a célra fordítani, a melynek kedvéért a kölcsön fölvétele el lett határozva. Azért a kölcsönpénzek mindaddig, míg azok rendeltetésük szerint fel nem használtattak, kamatozólag elhelyezendőek és a kamatok a kölcsönalap növelésére fordítandók.

6. A mennyiben valamely megszavazott új beruházás a fogantatás előtt visszavonatnék, az arra vonatkozólag fölvett kölcsönpénz gyümölcsözőleg elhelyezendő és csak akkor és annyiban használható fel, a mikor és a mennyiben a közgyűlés más új beruházást határoz el és az ennek végrehajtására szükséges összeget a készletben levő kölcsönpénzből utalványozza, illetve utalványozni jogosítva van.

7. Ha kiderül, hogy a beruházás kevesebb költséget igényelt, mint a mennyi a kölcsönpénzből utalványozva lett, a fölösleg »új beruházási költségek tartaléka« czimén kamatozólag elhelyezendő és ismét csak új beruházásokra fordítandó.

Ezek képezik az okszerű háztartásnak legelemibb s így legnélkülözhetetlenebb szabályait.

És most gondoskodni kell azokról a sanctiókról, melyek ezen szabályoknak megtartását biztosítják. Mert az a törvény, melynek

*) Ezeket az intézkedéseket meilözhetetlenné teszi nemcsak a dolog természete, az okszerű, óvatos előirányzás, hanem a 100 milliós kölcsön története is. Erre vonatkozólag olvasandó a pénzügyi és gazdasági ügyosztálynak az 1901. évi költségvetési előirányzatra vonatkozó jelentése. (7. old.)

sanctiója nincsen, »lex imperfecta«, »tökéletlen törvény«, a mely mit sem ér, legkevesebbet pedig szemben egy sokfejű, az egyesek erkölcsi felelősségét eltakaró testülettel szemben.

A sanctiót illetőleg kétféle rendszert követhetünk. Követhetjük a kereskedelmi törvényt, mely mindazokat sújtja, kik a sérelmes határozathoz hozzájárultak, és követhetjük azt a rendszert is, mely a törvénytelen határozat végrehajtását a végrehajtó közegek személyes felelősségének terhe mellett tiltja. Az első, szigorúbb rendszer szerint a fővárosi törvényhatóságnak azon közegei, kik a törvénybe ütköző határozatot megszavazták, megbírságotlatnak. A második esetben a törvényhatóság végrehajtó közege, a tanács, vagy legalább annak feje, a polgármester fegyelmi vétségbe esik, ha a törvényellenes határozatot végrehajtja.

Az első esetben gondoskodni kell arról, hogy mindenkor megállapítható, kétségen kívül helyezhető legyen az, hogy kik voltak azok, kik a tiltott határozatot megszavazták. Ezt a bizonyosságot a közgyűléseken csak is a névszerinti szavazás eredményezi, a mely tehát mindazokban a kérdésekben alkalmazandó, melyek a fentebbi szabályokat érintik. A mennyiben pedig gondoskodni akarunk arról is, hogy a felelősséget a személyes vonatkozások a gyakorlatban meg ne hiusítsák — és ezt tenni indokolt — a fővárosnak minden választóját fel kell ruházni avval a joggal, hogy a vétkeseknek felelőségre vonását megfelelő és nem túlszűkre szabott határidő alatt szorgalmazhassa.*)

Tudjuk, hogy ezekkel az intézkedésekkel el nem érhetjük azt, hogy a főváros administratiója minden irányban tökéletes legyen, mert a háztartás ügyei az administratiónak csak részét képezik; de még az okszerűtlen költségeket sem fogjuk velök teljesen kiküszöbölni, mert a természetes vagy mesterséges optimizmus az 1. alatti szabály szerinti előirányzásoknál is érvényesülhet**): azonban mégis sokat nyerünk velök; elérjük a fődolgot: azt, hogy a főváros háztartása nagyjából egészséges maradjon, azt, hogy a főváros vagyonhelyzete és hitele nem fog tönkre mehetni.

A főváros háztartását érintő még két kérdéssel kell foglalkoznom.

Az egyik a takarékoság, a második az úgynevezett külterjes városi fejlődés kérdése.

A tanács pénzügyi és gazdasági ügyosztályának 1902-dik évi

*) Meg kell még jegyeznünk, hogy a kereskedelmi törvény a fentebbi szigorúbb rendszernél is továbbra megy, a mennyiben azokat, kik szabályai ellen vétettek, nem csak megbünteti, hanem ezenfelül még kártérítésre is kötelezi. (222. §.)

**) Azért van olyan nézet is, mely a 4-dik szabály szerinti fegyelmi eljárást a hamisaknak bizonyult budgettélékeket szerkesztett szakközegekre is kívánná kiterjeszteni, a mennyiben ugyanis az eltérések feltűnők.

budgetjelentése érinti mind a kettőt. Az ügyosztály is ajánlja az »okszerű takarékos ságot« (4.old.), azonban csak úgy mellékesen, mint egy kishitűen. És jól teszi, ha e kérdésben kishitű. Nyilvánvaló, hogy a takarékos ság a mai, minden rendszerességet és egységes vezetést nélkülöző viszonyok között és mindaddig, a míg azok ilyenek maradnak, nem lehet más, mint *pium desiderium*, ige, mely soha sem fog megtestesülni. Ennek a ténynek egyik bizonyossága az u. n. 30-as bizottságnak teljesen negatív eredménye. Igaz, hogy azt beszélték ennek a bizottságnak egy részéről, hogy nem is akarja a takarékos ságot; de csak ismerjük be azt is, hogy a problema a mostani körülmények között túlnehéz. Nem kevesebb az, mint azt követelni egy éveken át túltengett, kitágított organumtól, hogy az huzódjék össze normalis dimezióira. E végből igen szigorú *diateticus regime* kellene: lemondás és uralom önmagunk felett. Azonban ilyen disciplinát a fővárosnak centralis szervezetet nélkülöző idegrendszerétől elvárni nem lehet. És a takarékos ság kikényszerítésére épp a fővárosi törvényhatósági bizottság tagjai a legkevésbé képesítettek, mert az administratio részleteibe, ezer apró canalisaiba behatolni nem tudnak. Azért a fővárosi administratiónak tényleges kereteiben alkalmazandó takarékos ság kérdésében, a Goethe-féle varázsló inas képében tűnik fel nekünk a főv. törvényhatósági bizottság: képes volt ugyan a szelleket — a költekezés szellemeit — megidézni, de tehetetlen azokat ismét eltávolítani, azoktól megszabadulni.

A főváros u. n. »külterjes fejlődésének« kérdését szintén szóba hozza a pénzügyi ügyosztálynak többször idézett jelentése. Erre vonatkozólag ezeket mondja: »a főváros külterjes fejlődésének korlátozására nézve megindított tárgyalások kiterjesztendők arra nézve is, vajjon nem volna-e ez a kérdés megfelelő adók [vagy fokozatosabb járulékok behozatala útján] czélszerűen megadható«.

Miben is áll az a kórtünet, melyet »külterjes fejlődésnek« elneveztek és a mi ellen az ügyosztály, de még inkább a törvényhatósági bizottság legjózanabb része orvosságot keres? A ki Budapestet 30 év óta ismeri, az igen sokszor lehetett tanúja a következő folyamatnak, melyet a jobb hangzás kedvéért »külterjes fejlődésnek« elneveznek. Ott van egy homok-buczka; kinnal termelnek rajta burgonyát vagy rozst. Tekintve hozamát, sokat mondunk, ha holdját 200 frtra becsüljük. Gazdája jó üzletnek mondaná, ha 250 frton eladhatná. Azonban a főváros mindig közelebb és közelebb jön; mintegy felkeresi a kietlen buczkavidéket. Egy napon azt látja a mi területünk birtokosa, hogy egyik alsó szomszédja bekeríti szátóföldjét, és egy viskót épít reá; nemsokára követi a példát egyik felső szomszédja is. Most meglátogatja a mi telektulajdonosunkat egy ügynök és kérdi, hogy hajlandó volna-e területét négyszögölenként 1 forinton eladni? Bámulva

hallja emberünk ezt a soha sem várt ajánlatot és már is elhatározta magát arra, hogy elfogadja, mikor véletlenül bejelenti magát egy másik ügynök, ki meglátva versenytársát, rögtön 1 frt 50 krt kínál négyszögöléért. Erre emberünk gyanakodóvá válik és elküldi mind a kettőt. És jól tette, mert tudakozódásaira látja, hogy szomszédja 2 forintot kapott a négyszögöléért és egy harmadik szomszédnak már 2 forint 50 krajczárt is kínáltak, de ez visszautasította az ajánlatot mert biztosra veszi, hogy egy év múlva 3 és 4 forintért fizetik majd a négyzetgölet.

Mi történt? Egy nagy közgazdasági processus ment végbe: a mezei telekből városi telek lett, a mezei földjáradék átváltozott városi földjáradékká. Ezen processusnak eredménye pedig az, hogy a csekély értékű buczka-földből egy vagyont képviselő fővárosi area lett, hogy értéke hatványra emelkedett.

Ki adta ezt az új vagyont? Az Úristen-e, a véletlen-e, a tulajdonos munkája, takarékosága vagy okos beruházása-e? Egyik sem: e vagyont adták a főváros lakói, kiknek munkája a várost ama telek közelébe hozta. Ez a szomszédság a telektulajdonos szempontjából ugyan szerencse, de nem oly természetű szerencse, mint a kafferé, ki Délafrika völgyeiben egy nagy gyémántot, vagy a klondiki kalandoré, ki egy 10 kilós darab színaranyat talált. A talált gyémánthoz és aranyhoz mások munkája, érdeme nem fűződik, míg a telek azt, hogy városi telekké lett, kizárólag a fővárosnak köszöni.

És most ama teleknek tulajdonosa nem éri be azzal, hogy örül annak, a mit neki a főváros minden érdeme nélkül adott, hanem más, hasonló módon megajándékozott birtokosokkal szövetkezve, azt követeli az adományozó fővárostól, hogy adjon még többet: adjon még kövezetet, csatornákat, világítást, vízvezetéket.

És ezt a követelést nem csak azok támasztják, a kik ama vidéken laknak, a kiknek tehát ezekre a dolgokra tényleg szükségük van, rendszerint a kevesen: hanem épp azzal az erélylyel követelik e drága beruházásokat az üres telkek tulajdonosai is, rendesen a sokan, nem szükségből, hanem nyereszszedésként.

És most fontos szerepük jut ama kerületi szervezeteknek, kik a törvényhatóság bizottsági tagjait választják: kötelességük, patrioticus kötelességük, olykor érdekük is, kieszközölni azt, hogy a főváros azokat a költséges, de a vidék lakatlanságánál fogva nem gyümölcsöző investitiókat tegye meg. Ez pedig a kerület uralkodó szervezetének, a fent kifejtett oknál fogva, könnyű szerrel sikerül is. Erre a százszor ismétlődött processusra czéloz a pénzügyi ügyosztály, mikor a főváros bajainak történetét elbeszélve, a legelső helyen ezeket mondja: hogy ellentétben a jogos igényekkel »igényekkel lépett fel oly vidékek érdekeltsége is, a melynek ritka lakottsága, kezdetleges viszonyai azt megokolttá nem tették.«

Ez az a betegség, melyet mint mondtam, euphemistice »külterjes fejlődésnek« neveznek, de melynek igazi neve: kiaknázás, a főváros rovására üzött telekspeculatio — a fővárosnak második nagy baja. Azért ennek a betegségnek a főváros testéből való kiküszöbölése, a városi gazdálkodás rendezésének második fő feladata.

Föl kell még emlitenem, hogy a tanács gazdasági és pénzügyi ügyosztálya a közjövedelmek fokozásának módszerével is kívánja a főváros háztartásának rendezését létrehozni. E tárgyban még 1897-ben tett javaslatokat s e javaslatait az 1902-ki jelentésében 7. pont alatt foglalja össze.

Bizonyos, hogy több pénzzel könnyebb a deficiteket elkerülni vagy eltüntetni: de épp oly bizonyos az is, hogy az, a ki nem tud gazdálkodni, az sok pénzzel sem fog okszerű gazdálkodást folytatni. Nem használ a pazarnak, a gondatlannak vagy az ügyeit áttekinteni nem tudónak, ha ismét és ismét örököl. Vajjon mondhatjuk-e azok után, a miket a főváros gazdálkodásáról tudunk, azok után, a miket a pénzügyi osztály erről a gazdálkodásról maga mondott el, hogy a főváros tudott gazdálkodni? És lehet-e egyáltalában gazdálkodni a fővárosi közéletnek mostani structurája mellett?

Azért ne csodálkozzunk azon, ha a pénzügyi osztálynak a közjövedelmek fokozását sürgető javaslatai — még ha indokoltak is — ellenszenvre találtak: oly mérvű ellenszenvre, mely messze túl mén azon a határon, melyet az új megterhelés minden időben és a megterhelés a mostani mostoha időben természetsszerűleg fölidéz. Ebben a fent is, lent is, de a bizottsági tagok körében is erősen megnyilatkozó ellenszenvben nagy része van a bizalmatlanságnak, mely nem előzetes, hanem a multnak concrét tényeiben gyökerező. Ezt a bizalmatlanságot kell mindenekelőtt kiölnünk s ennek egyik módszere az, hogy a háztartás ügyvitelét és az adófizetők pénzét sanctiók által biztosított törvényes szabályok védelme alá helyezzük.

Nem közömbös az országra nézve, hogy legnagyobb városának viszonyai és ezek gerincze, háztartása, egészségesek legyenek. Ez nem megyei háztartás, melynek vagyonkezelése nincsen, vagy alig van. Itt milliókat képviselő közbagyonról van szó.

Azonban Budapest a hazának nem csak legnagyobb városa, hanem egyuttal fővárosa is. Ez magasabb rendű minőséget ad Budapestnek az ország városai között. Mert a főváros az országnak egyik központi szerve, a nemzeti, gazdasági, culturalis, társadalmi stb. életnek focusa, mely visszhatással van az egész országra, annak legtávolabbra eső részeire is.

Azért a főváros ügyeinek rendezése országos érdek.

Kunz Jenő.